१. परिचयः ।

(प्रथमः घटकः)

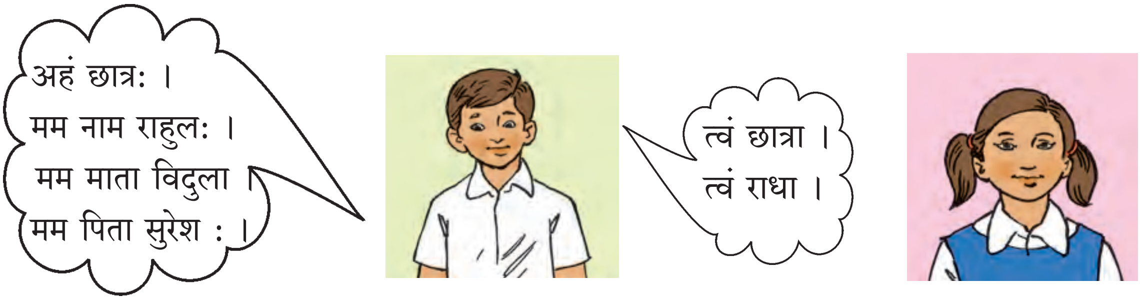

एषः अथर्वः ।

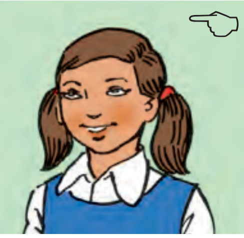

एषा रमा ।

सः दीपेशः ।

सा श्रेया ।

- कृतिः– एवं सर्वे छात्राः स्वपरिचयं कथयन्ति । तथा स्वमित्रस्य नाम वदन्ति ।

I51420

गायत! नन्दत! हस्तकुटुम्बम् ।

एषः स्नेहालुः तातः ।
अस्य नाम खलु अङ्गुष्ठः ॥१॥

निकटे निवसति ननु माता ।
नाम तर्जनी तस्याः ॥२॥

ज्येष्ठा पुत्री दीर्घतमा ।
नाम मध्यमा तस्याः ॥३॥

तस्याः भगिनी मनोरमा ।
अस्ति ननु सा अनामिका ॥४॥

अन्ते भवति कनिष्ठबाला ।
तस्याः नाम कनिष्ठिका ॥५॥

हस्तद्वयेन प्रणमामि ।
आशीर्वादं विन्दामि ॥६॥

२. कः, का, किम् ?

२.१ एषः/सः

एषः असीमः ।
एषः चलति ।
कः चलति ?
एषः असीमः चलति ।

सः प्रसादः ।
सः धावति ।
कः धावति ?
सः प्रसादः धावति ।

योगेशः धावति ।

अर्जुनः गच्छति ।

मेघः वर्षति ।

सिंहः गर्जति ।

- **कृति :-** छात्राः मञ्जूषाद्वयस्य साहाय्येन वाक्यानि वदन्ति ।

छात्रः, गिरीशः, सिंहः, मयूरः, काकः, गजः, मूषकः, शुनकः, शुकः, शिक्षकः बालकः, अश्वः, मर्कटः

पठति, गच्छति, आगच्छति, लिखति, खादति, उपविशति, उत्तिष्ठति, पिबति, पश्यति, नृत्यति, खेलति, गायति, नमति, उत्पतति, वदति

भाषाभ्यासः

चित्रं दृष्ट्वा वाक्यं लिखत ।

____

____

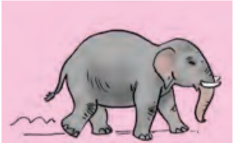

____

____

२.२ एषा/सा

एषा नीलिमा ।
एषा गायति ।
का गायति ?
एषा नीलिमा गायति ।

सा स्वाती ।
सा नृत्यति ।
का नृत्यति ?
सा स्वाती नृत्यति ।

- **कृतिः –** छात्रः स्वसमीपे/दूरे उपविष्टस्य मित्रस्य विषये वाक्यं वदति ।
यथा, एषः सुभाषः उपविशति । सः सङ्केतः हसति । एषा नीता लिखति । सा सुवर्णा चलति ।

१. मञ्जूषायाः साहाय्येन वाक्यानि रचयत ।

हरिणः, गायकः, नृपः, सः, एषः, कः, अमितः, कपोतः, मार्जारः, शुकः, सिंहः	चटका, पिपीलिका, बालिका, विद्यार्थिनी, महिला, मक्षिका, गीता, नदी, सा, एषा, का, श्रेया, शिक्षिका
वदति, पश्यति, पतति, हसति, खादति, पिबति, वसति, कथयति, नमति, वहति, गायति चलति, उपविशति, क्षिपति, उत्तिष्ठति, तिष्ठति, गच्छति, आगच्छति, भ्रमति, गर्जति	

२. चित्रं दृष्ट्वा वाक्यं लिखत ।

______ ______ ______ ______

२.३ एतद्/तद्

एतत् फलम् ।
एतत् पतति ।
किं पतति?
एतत् फलं पतति ।

तत् कमलम् ।
तत् विकसति ।
किं विकसति?
तत् कमलं विकसति ।

• **कृतिः-** क्रियापदं योजयित्वा छात्राः वाक्यानि वदन्ति ।

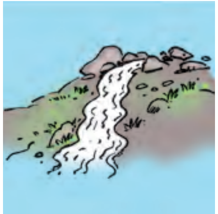
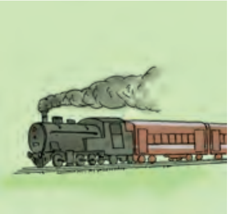

व्यजनम् ______ । अपत्यं ______ । जलम् ______ । रेलयानम् ______।

क्रीडा- शिक्षकः एकैकं शब्दं वदति । शब्दस्य लिङ्गं ज्ञात्वा छात्राः क्रियां कुर्वन्ति ।
यथा- यदि पुंलिङ्गशब्दः तर्हि छात्राः हस्तम् उपरि कुर्वन्ति,
यदि स्त्रीलिङ्गशब्दः तर्हि तालिकावादनम्,
यदि नपुंसकलिङ्गशब्दः तर्हि 'ॐ' इति ध्वनिः ।
शब्दाः- अश्वः, वृद्धा, पर्णम्, वृक्षः, एषः, पेटिका, गगनम्, हस्तः, सा, चषकः, कूपी, तत्, वनम्, पात्रम्, नदी, एषा, स्थालिका, फलम्, यानम्, पुरुषः, एतत्, उदरम् ।

१. **योग्यस्तम्भेषु शब्दान् लिखत ।**

शब्दाः	सः	सा	तत्
चन्द्रः, लता, पत्रम्, दुग्धम्, पादरक्षा, अश्वः, विमानम्, शाटिका, वृद्धः, पेटिका, गृहम्			

२. **प्रश्ननिर्माणं कुरुत । यथा– मृगः धावति । कः धावति ?**

१. छात्रः लिखति । २.फलं पतति । ३.बालिका गायति । ४. मर्कटः खादति । ५. एषा पश्यति ।

३. **तालिकातः शब्दान् चित्वा कथां पूरयत ।**

(भवति, पश्यति, क्षिपति, खिन्नः, काकः, पिबति, आगच्छति, भ्रमति)

एकः _______ अतीव तृषार्तः। सः अत्र-तत्र _______ । किन्तु जलं नास्ति। सः वने एकं घटं _______ । किन्तु घटे जलम् अल्पम् । सः _______भवति। सः घटस्य समीपे पाषाणखण्डान् पश्यति । सः एकैकं पाषाणखण्डं घटे_______ । तेन जलम् उपरि _______ । काकः जलं _______ सन्तुष्टः च _______ ।

पठत-बोधत

अत्र	तत्र	कुत्र
☟	☛	?

शुनकः अत्र ।	पर्वतः तत्र ।	वायुः कुत्र ?	यानं कुत्र ?
बालिका अत्र ।	वृक्षः तत्र ।	वायुः सर्वत्र ।	यानम् अत्र नास्ति,
कन्दुकः कुत्र ?	नदी कुत्र ?	प्रकाशः कुत्र ?	यानं तत्र नास्ति ।
कन्दुकः अत्र ।	नदी तत्र ।	प्रकाशः सर्वत्र ।	यानम् अन्यत्र ।

बालिका, कन्दुकः शुनकः च एकत्र । गृहं वृक्षः च एकत्र ।

वदत- **अत्र, तत्र, कुत्र, अन्यत्र, सर्वत्र, एकत्र ।**

३. के कुर्वन्ति ?

३.१ एते/ते

एते छात्रा: ।
एते पठन्ति ।
के पठन्ति ?
एते छात्रा: पठन्ति ।

ते अश्वा: ।
ते धावन्ति ।
के धावन्ति ?
ते अश्वा: धावन्ति ।

छात्रा: लिखन्ति ।

पुरुषा: उपविशन्ति ।

शकटा: गच्छन्ति ।

बालका: पश्यन्ति ।

• **कृति: –** शिक्षक, वैद्य, चित्रकार, गायक, सैनिक, याचक, वृद्ध, पुरुष, बालक, सिंह, रक्षक | एतै: शब्दै: सह छात्रा: परिचितक्रियापदानि योजयित्वा बहुवचनवाक्यानि वदन्ति ।

३.२ एता:/ता:

एता: बालिका:।
एता: वदन्ति ।
का: वदन्ति ?
एता: बालिका: वदन्ति ।

ता: विद्यार्थिन्य: ।
ता: नृत्यन्ति ।
का: नृत्यन्ति ?
ता: विद्यार्थिन्य: नृत्यन्ति ।

चटका: कूजन्ति ।

महिला: नमन्ति ।

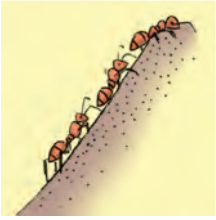

पिपीलिका: गच्छन्ति ।

ता: खेलन्ति ।

• **कृति:–** शिक्षक: शब्दं वदति । छात्रा: बहुवचनं वदन्ति । यथा–मापिका–मापिका: । पेटिका, छात्रा, वैद्या, निवेदिका, पुस्तिका, अङ्गुली, लेखनी, कूपी, द्रोणी।

३.३ एतानि/तानि

एतानि कमलानि ।
एतानि विकसन्ति ।
कानि विकसन्ति?
एतानि कमलानि विकसन्ति ।

तानि पत्राणि ।
तानि पतन्ति ।
कानि पतन्ति?
तानि पत्राणि पतन्ति ।

विमानानि गच्छन्ति ।

यानानि तिष्ठन्ति ।

वाहनानि धावन्ति।

• **कृति:– चित्रं दृष्ट्वा वाक्यं लिखत ।**

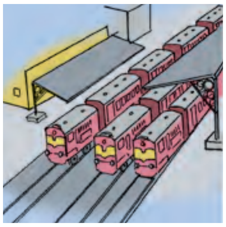

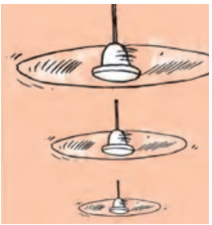

______ ______ ______ ______

भाषाभ्यास:

१. वाक्यानि पूरयत ।

१. एते ______ (सिंह) गर्जन्ति ।
२. ______(के/का:/कानि) यानानि धावन्ति?
३. महिला: ______ । (वदति/वदन्ति)
४.______ बालिका: नृत्यन्ति।(ते/ता:/तानि)
५.______(नदी) वहन्ति ।
६. वैद्या: ______ । (पश्यति/पश्यन्ति)

२) परिच्छेदं पूरयत।

(पिबन्ति, भवन्ति, ते, मिलन्ति, पश्यन्ति)

ग्रीष्मावकाशे सर्वेशस्य गृहे कोऽपि नास्ति । अत: सर्वेश: उपेन्द्र: अभिषेक: च सर्वे एकत्र ______ । ______ सङ्गणके चित्रपटं पश्यन्ति। किञ्चित् समयानन्तरं ते पिपासिता:______। अत: शीतकपाटिकायां किम् अस्ति इति ते______ । तत्र 'पानकनिर्माणाय' सर्वं साहित्यम् अस्ति । अत: ते पानकं कुर्वन्ति आनन्देन च ______।

४. द्वौ, द्वे, द्वे ।

४.१ एतौ/तौ

एतौ शुनकौ ।
एतौ खादतः ।
कौ खादतः ?
एतौ शुनकौ खादतः ।

तौ बालौ ।
तौ खेलतः ।
कौ खेलतः ?
तौ बालौ खेलतः ।

४.२ एते/ते

एते गायिके ।
एते गायतः ।
के गायतः ?
एते गायिके गायतः ।

ते विद्यार्थिन्यौ ।
ते पठतः ।
के पठतः ?
ते विद्यार्थिन्यौ पठतः ।

४.३ एते/ते

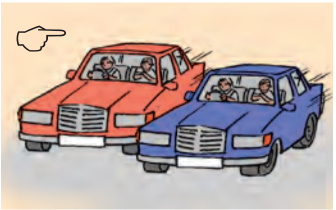

एते वाहने ।
एते गच्छतः ।
के गच्छतः ?
एते वाहने गच्छतः ।

ते पुष्पे।
ते विकसतः ।
के विकसतः ?
ते पुष्पे विकसतः ।

१. तालिकां पूरयत ।

छात्रः पठति ।	छात्रौ पठतः ।
व्याघ्रः गर्जति ।	____________
____________	मार्जारौ पिबतः ।
गजः गच्छति ।	____________
____________	पुरुषौ पश्यतः ।

I5SR7N

२. मेलनं कुरुत ।

गृहम्	ते
तत्	पत्रे
पत्रम्	पुस्तके
पुस्तकम्	गृहे

३. चित्राणि आलिखत ।

१. कमले विकसतः ।
२. नौके तरतः ।
३. सिंहौ गर्जतः ।
४. मयूरौ नृत्यतः ।
५. मेघौ वर्षतः ।
६. फले पततः ।

४. चित्रवर्णनं कुरुत ।

____

____

____

____

गायत! नन्दत!

सर सर आयान्ति वर्षाधाराः
अत्र प्रसन्नाः सर्वे जीवाः ।
वृक्षैः प्राप्तं नवजीवनम्
नृत्यन्ति मोदेन बालाः सततम् ॥१॥

धप् धप् पतन्ति जलप्रपाताः
डूँव डूँव कुर्वन्ति कूपमण्डूकाः ।
टप् टप् गायन्ति पर्णेषु बिन्दवः
पक्कवटखादने मग्ना जनाः ॥२॥

कृष्णान् मेघान् पश्य आकाशे
धडाम् धुडुम् धडाम् धुडुम् गर्जन्ति ते ।
जलेन क्लिन्नं जातमङ्गं
धो धो धो वर्षन्ति मेघाः सततम् ॥३॥

नृत्यं कुर्वन्ति मयूरास्ते
सिंहा गर्जन्ति ननु मेघनादः ।
सत्वरं वहन्ति सागरं नद्यः
प्राणा हि प्राणिनां वर्षाकालः ॥४॥

– डॉ. श्रीहरिः गोकर्णकरः

५. अहं, त्वम् ।

५.१ अहम्

अहं बालकः अस्मि ।
अहं प्रभाते स्नानं करोमि ।
अहं मध्याह्ने शालां गच्छामि ।
अहं सायङ्काले खेलामि ।
अहं रात्रौ निद्रां करोमि ।

अहं बालिका अस्मि ।
अहं प्रातराशं खादामि ।
अहं प्रभाते शालां गच्छामि ।
अहं मध्याह्ने स्वाध्यायं करोमि ।
अहं सायङ्काले गीतं गायामि ।

- **कृतिः–** छात्रः स्वदिनचर्यां पञ्चषड्वाक्येषु वदति ।

५.२ त्वम्

शिक्षिका – त्वं कुत्र वससि ?
छात्रः – अहं नाशिकनगरे वसामि ।
शिक्षिका – त्वं कदा खेलसि ?
छात्रः – अहं सायङ्काले सपादसप्तवादने खेलामि ।
शिक्षिका – तर्हि कदा अध्ययनं करोषि ?
छात्रः – रात्रौ दशवादनपर्यन्तम् अध्ययनं करोमि ।
शिक्षिका – त्वं सम्यक् गायसि । चित्रमपि सुन्दरम् आलिखसि । अध्ययनम् अपि करोषि । सत्यमेव त्वम् आदर्शः बालकः ।

- **कृतिः–** एकः छात्रः अन्यं छात्रं प्रश्नं पृच्छति । अन्यः छात्रः उत्तरं वदति। 'त्वं कुत्र वससि? त्वं किं करोषि?' एवं छात्राः परस्परं प्रश्नं कुर्वन्ति । उत्तरं वदन्ति च ।

भाषाभ्यासः

अहम्/त्वम् इति शब्दं योजयत ।

१. _______ खेलामि । २. _______ धावसि । ३. _______ पठसि ।
४. _______ पश्यामि । ५. _______ कूर्दसि । ६. _______ हसामि ।

५.३ आवाम्, वयम्

आवां लिखावः ।

वयं लिखामः ।

आवां लिखावः ।

वयं धावामः ।

- **कृतिः–**एकः छात्रः वाक्यं वदति (अहं गच्छामि ।), अनन्तरं बालकद्वयम् 'आवां' शब्देन (आवां गच्छावः।), अन्ये बालकाः 'वयं' शब्देन (वयं गच्छामः ।) इति बहुवचनं वदन्ति । तथैव अन्ये छात्राः ।

५.४ युवां, यूयम्

I62M9B

त्वं पश्यसि ।

युवां पश्यथः ।

यूयं पश्यथ ।

भाषाभ्यासः

१. योग्यं पर्यायं चिनुत लिखत च ।

१. अहम् ________ । (उपविशामि/उपविशामः)
२. ________ क्रीडामः । (अहं/वयं)
३. वयं ________ । (भ्रमामि/भ्रमामः)
४. वयं ________ । (नमामि/नमामः)
५. ________ हसामि । (अहं/वयं)
६. ________ वदसि । (त्वं/यूयं)
७. ________ क्षिपथ । (त्वं/यूयं)
८. ________ नृत्यसि । (त्वं/यूयं)
९. ________ लिखथः । (त्वं/युवां)
१०. यूयं ________ । (पठसि/पठथ)

क्रियापदरूपाणि लिखत ।

१. सः ________।	(गद्)
२. तौ ________।	(गर्ज्)
३. ते ________ ।	(वद्)
४. सा ________ ।	(जल्प्)
५. ते ________ ।	(जप्)
६. ताः ________।	(जय्)
७. त्वं ________।	(कूज्)
८. युवां ________ ।	(नम्)
९. यूयं ________।	(खाद्)
१०. अहं ________।	(क्रीड्)
११. आवां________ ।	(हस्)
१२. वयं ________ ।	(वस्)
१३. युवकौ________ ।	(तप्)
१४. पुरुषाः ________ ।	(धाव्)
१५. बालिकाः ________ ।	(भ्रम्)
१६. महिले ________ ।	(यज्)
१७. सैनिकाः ________ ।	(रक्ष्)
१८. कृषकः ________ ।	(वप्)

गायत ! नन्दत !

चटक! चटक!

चटक, चटक, रे चटक
चिवँ चिवँ, कूजसि त्वं विहग !
नीडे निवससि सुखेन डयसे
खादसि फलानि मधुराणि ।
विहरसि विमले विपुले गगने
नास्ति जनः खलु वारयिता ।।

मातापितराविह मम न स्तः
एकाकी खलु खिन्नोऽहम् ।
एहि समीपं चिवँ चिवँ मित्र
ददामि तुभ्यं बहुधान्यम् ।।

चणकं स्वीकुरु पिब रे नीरं
त्वं पुनरपि रट चिवँ चिवँ चिवँ ।
तोषय मां कुरु मधुरालापं
पाठय मामपि तव भाषाम् ।।

-डॉ. विश्वासः, बेंगलुरु ।

६. सङ्ख्याः ।

१. एकम्	११. एकादश	२१. एकविंशतिः	३१. एकत्रिंशत्	४१. एकचत्वारिंशत्
२. द्वे	१२. द्वादश	२२. द्वाविंशतिः	३२. द्वात्रिंशत्	४२. द्विचत्वारिंशत्
३. त्रीणि	१३. त्रयोदश	२३. त्रयोविंशतिः	३३. त्रयस्त्रिंशत्	४३. त्रिचत्वारिंशत्
४. चत्वारि	१४. चतुर्दश	२४. चतुर्विंशतिः	३४. चतुस्त्रिंशत्	४४. चतुश्चत्वारिंशत्
५. पञ्च	१५. पञ्चदश	२५. पञ्चविंशतिः	३५. पञ्चत्रिंशत्	४५. पञ्चचत्वारिंशत्
६. षट्	१६. षोडश	२६. षड्विंशतिः	३६. षट्त्रिंशत्	४६. षट्चत्वारिंशत्
७. सप्त	१७. सप्तदश	२७. सप्तविंशतिः	३७. सप्तत्रिंशत्	४७. सप्तचत्वारिंशत्
८. अष्ट	१८. अष्टादश	२८. अष्टाविंशतिः	३८. अष्टात्रिंशत्	४८. अष्टचत्वारिंशत्
९. नव	१९. नवदश	२९. नवविंशतिः	३९. नवत्रिंशत्	४९. नवचत्वारिंशत्
१०. दश	२०. विंशतिः	३०. त्रिंशत्	४०. चत्वारिंशत्	५०. पञ्चाशत्

भाषाभ्यासः

- रटनाभ्यासः १-५० सरलक्रमेण ।

क्रीडा- १) ५० तः १ विपरीतक्रमेण सङ्ख्यारटनम् । २) एकश्वासेन यावदधिकं सङ्ख्यारटनम् ।

३) ॐ क्रीडा- छात्राः १-५० सङ्ख्याः एकैकशः वदन्ति । तन्मध्ये ५ सङ्ख्यायाः गुणकस्थाने ॐ इति वदन्ति । (यथा - १, २, ३, ४, ॐ, ६, ७, ८, ९, ॐ, ११, १२....)

१. अक्षरैः अङ्कैः वा सङ्ख्याः लिखत ।

५ ________ । २३ ________ । ________ सप्तत्रिंशत् ।

२ ________ । ४५ ________ । ________ षोडश ।

I6BIAY

२. योग्यम् उत्तरम् अक्षरैः लिखत ।

१) संवत्सरस्य कति मासाः ?

२) गीतायाः कति अध्यायाः ?

३) कति पाण्डवाः ?

४) भोजने कति रसाः ?

५) इन्द्रचापस्य कति वर्णाः ?

गायत! नन्दत!

एकं द्वे त्रीणि इह पुष्पाणि ।
चत्वारि पञ्च भयं विमुञ्च ।
षड् सप्त अष्ट अपसर दुष्ट ।
नव दश, उपविश । वद, लिख, पठ, हस ।।
- ओरोबिन्दो-आश्रम-सान्द्रमुद्रिकातः

अध्ययनाय उपयुक्ताः आन्तरजालसङ्केताः ।

The Practical Sanskrit – English Dictionary by V. S. Apte
http://dsal.uchicago.edu/dictonaries/apte

श्रवणाभ्यास:

वाचनम् ⟶ श्रवणम् ⟶ अनुवाचनम् ⟶ अवबोधनम्

• **कृति:** – शिक्षक: कथां पठति । छात्रा: अनुपठन्ति । शिक्षक: अपरिचितशब्दानाम् अर्थं वदति ।

शठं प्रति शाठ्यम् ।

बकस्य शृगालस्य च मित्रता अस्ति । एकदा शृगाल: बकं भोजनार्थं स्वगृहम् आह्वयति । शृगाल: स्थालिकायां पायसं परिवेषयति । बकस्य चञ्चु: दीर्घा अस्ति । स्थालिकायां परिवेषितं पायसं बक: खादितुं न शक्नोति । शृगाल: तस्य उपहासं करोति । पुन: कदाचित् बक: शृगालं भोजनार्थं स्वगृहम् आह्वयति । तदा स: गलन्तिकायां पायसं परिवेषयति । गलन्तिकायां परिवेषितं पायसं शृगाल: खादितुं न शक्नोति । बक: तस्य उपहासं करोति । शृगाल: अवगच्छति– ''मम पूर्वकृतस्य एतत् फलम्'' इति । स: मित्रस्य क्षमां प्रार्थयते । तयो: मैत्री दृढा भवति ।

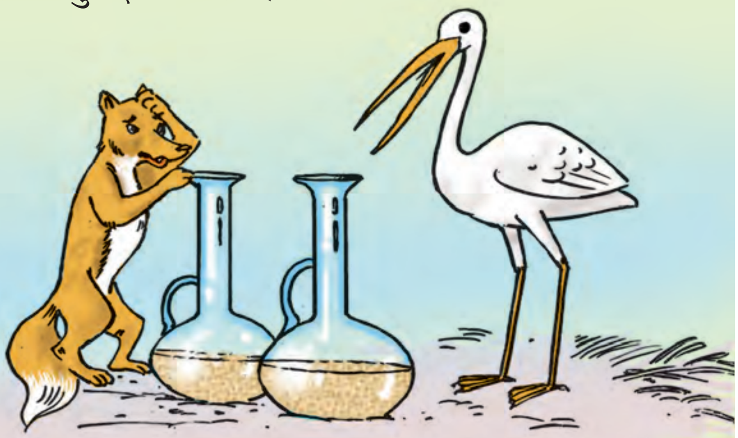

• **कृति:**– शिक्षक: कथां कथयति । छात्रा: शृण्वन्ति, अवगच्छन्ति, माध्यमभाषया पुन: वदन्ति ।

सत्यप्रिय: काष्ठिक: ।

एक: काष्ठिक: काष्ठच्छेदनार्थं वनं गच्छति । अनवधानात् तस्य हस्तात् कुठार: जले पतति । स: चिन्ताकुल: भवति । तदा तत्र देव: आगच्छति । देव: जले मज्जति । सुवर्णकुठारं गृहीत्वा बहि: आगच्छति । स: वदति, ''अपि एष: तव कुठार: ?'' काष्ठिक: वदति– ''न एष: मम कुठार: ।'' तदनन्तरं देव: रौप्यकुठारं दर्शयति । काष्ठिक: तदपि न स्वीकरोति । अन्ते देव: लोहकुठारम् आनयति । काष्ठिक: वदति, ''आम्, एष: एव मम कुठार: ।'' प्रसन्न: देव: तस्मै सर्वान् कुठारान् यच्छति । अहो काष्ठिकस्य नि:स्पृहता सत्यप्रियता च !

भाषासूत्रम् – १

क्रियापदानि–१

लट्लकार: (वर्तमानकाल:) परस्मैपदम्

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमपुरुष:	१ 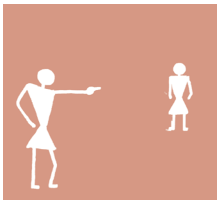 स:	२ 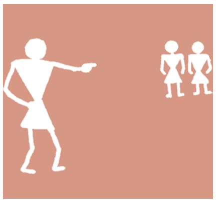 तौ	३ 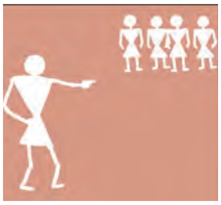 ते
मध्यमपुरुष:	४ 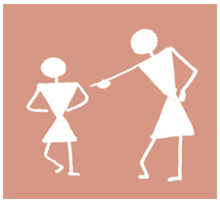 त्वम्	५ युवाम्	६ यूयम्
उत्तमपुरुष:	७ अहम्	८ आवाम्	९ वयम्

प्रथमपुरुष:	खादति १	खादत: २	खादन्ति ३
मध्यमपुरुष:	खादसि ४	खादथ: ५	खादथ ६
उत्तमपुरुष:	खादामि ७	खादाव: ८	खादाम: ९

पञ्चदश वाक्यानि । (परस्मैपदम्) कण्ठस्थीकरणार्थम् ।

१ स: बालक: खादति । २ तौ बालकौ खादत: । ३ ते बालका: खादन्ति ।

१ सा कन्या खादति । २ ते कन्ये खादत: । ३ ता: कन्या: खादन्ति ।

१ तद् अपत्यं खादति । २ ते अपत्ये खादत: । ३ तानि अपत्यानि खादन्ति ।

४. त्वं खादसि । ५. युवां खादथ: । ६. यूयं खादथ ।

७. अहं खादामि । ८. आवां खादाव: । ९. वयं खादाम: ।

एतेषु वाक्येषु 'खादति' इति स्थाने पठति, धावति, हसति, खेलति, गच्छति, आगच्छति, उपविशति, उत्तिष्ठति एतेषाम् उपयोगं कृत्वा पुन: वदत स्मरत च ।

क्रियापदस्य मूलं = धातुः ।
धातूनां दश विभागाः = गणाः ।
गणसूचकम् चिह्नम् = गणविकरणम् ।

धातूनां प्रकारद्वयम्

परस्मैपदिनः । आत्मनेपदिनः ।

कालानुसारं पदानुसारं च प्रत्ययाः भवन्ति ।

लट्लकारः (वर्तमानकालः)

परस्मैपदप्रत्ययाः

	ए.व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	ति [१]	तः [२]	अन्ति [३]
म.पु.	सि [४]	थः [५]	थ [६]
उ.पु.	मि [७]	वः [८]	मः [९]

क्रियापदसूत्रम् – (मूलधातुः + गणविकरणम्) = धात्वङ्गम् + प्रत्ययः = क्रियापदम्
(आदेशः) (चिह्नम्)

गणः	विकरणम्	उदाहरणम्
प्रथमः	अ	पठति
चतुर्थः	य	नृत्यति
षष्ठः	अ	लिखति
दशमः	अय	पूजयति

पठति = पठ् + अ + ति

पठ् → **मूलधातुः**, अ → **गणविकरणम्**, ति → **प्रत्ययः**

पठ् (१ प. प.) = पठ् + अ = पठ + ति = पठति

नृत् (४ प. प.) = नृत् + य = नृत्य + ति = नृत्यति

लिख् (६ प. प) = लिख् + अ = लिख + ति = लिखति

पूज् (१० प. प) = पूज् + अय = पूजय + ति = पूजयति

आदेशः (एकस्य स्थाने अपरस्य आगमनं नाम आदेशः ।)

आदेशरहितः धातुसमूहः – नम्–नमति, क्रुध्–क्रुध्यति, लिख्–लिखति, पूज्–पूजयति

आदेशसहितः धातुसमूहः – गम्–गच्छ् (१ प. प.) = गच्छ् + अ = गच्छ + ति = गच्छति

स्था [तिष्ठ्] – (**१ प. प.**) = तिष्ठति, पा [पिब्] –(**१ प.प.**) = पिबति

प्रच्छ् [पृच्छ्] – (**६ प. प.**) = पृच्छति, दा [यच्छ्] – (**१ प. प.**) = यच्छति

लट्रूपाणि

पठ् १ प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	पठति	पठत:	पठन्ति
म. पु.	पठसि	पठथ:	पठथ
उ.पु.	पठामि	पठाव:	पठाम:

नृत् ४ प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	नृत्यति	नृत्यत:	नृत्यन्ति
म. पु.	नृत्यसि	नृत्यथ:	नृत्यथ
उ. पु.	नृत्यामि	नृत्याव:	नृत्याम:

लिख् ६ प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	लिखति	लिखत:	लिखन्ति
म. पु.	लिखसि	लिखथ:	लिखथ
उ.पु.	लिखामि	लिखाव:	लिखाम:

पूज् १० प. प.

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	पूजयति	पूजयत:	पूजयन्ति
म. पु.	पूजयसि	पूजयथ:	पूजयथ
उ. पु.	पूजयामि	पूजयाव:	पूजयाम:

क्रीडा –

१. **क्रियापदसङ्ग्रह:**– प्रत्येकं छात्र: एकैकं क्रियापदं वदति । एकेन उक्तं क्रियापदम् अन्येन न वक्तव्यम् ।

२. **आशु–अभिनय:**– एक: छात्र: अभिनयेन क्रियां दर्शयति। अन्ये छात्रा: क्रियापदम् अभिजानन्ति वदन्ति च।

३. **क्रियापदशृङ्खला** – एक: छात्र: एकं क्रियापदं वदति । द्वितीय: छात्र: पूर्वोक्तक्रियापदेन सह नूतनं क्रियापदं वदति । तृतीय: छात्र: अनुक्रमेण पूर्वोक्त–क्रियापद–द्वयेन सह नूतनं क्रियापदं वदति । एवं प्रत्येकं छात्र: पूर्वोक्त–क्रियापदै: सह नूतनं क्रियापदं वदति । एवं क्रियापदानां शृङ्खला भवेत् ।

४. **अविलम्बं दशक्रियापदानि वदत ।**

५. **निरन्तरं पञ्चदशवाक्यानि वदत ।**

वर्गपरीक्षाप्रारूपम् । गुणा: – २०

अभ्यासक्रम:– स्वपरिचय:, लिङ्गज्ञानम्, पुरुषज्ञानम्, वचनज्ञानम्, लट्रूपाणि ।

प्रारूपम् –

१) चित्राणां नामानि लिखत । (चित्रपदकोषत:)	४
२) वचनम् अनुसृत्य चित्रनामानि लिखत ।	४
३) स्तम्भमेलनं कुरुत । (कर्तृपदं–क्रियापदम्)	४
४) सङ्ख्या: लिखत । (अक्षरै:/अङ्कै:)	१
५) शब्दान् पृथक् कुरुत । (लिङ्गानुसारम्) (केवलं षट्)	३
६) मञ्जूषात: योग्यं पर्यायं चित्वा वाक्यानि पूरयत । (किमपि एकम्)	२
७) क्रियापदकोष्टकं पूरयत । (लट्रूपाणि)	२

वर्गपरीक्षा

१. चित्राणां नामानि लिखत । ४

१ २ ३ 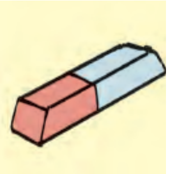 ४

२. वचनम् अनुसृत्य चित्रनामानि लिखत । ४

१ २ ३ ४

३. स्तम्भमेलनं कुरुत । ४

अ	ब	उत्तराणि
१) महिला:	गायति	-----
२) पुरुष:	पश्यसि	-----
३) एतौ	नृत्यन्ति	-----
४) त्वम्	वदत:	-----

४. सङ्ख्या: अक्षरै: लिखत । १

१) २७ _______ । २) ४३ _______ ।

५. शब्दान् पृथक् कुरुत । (केवलं षट्) ३

शब्दा:	स:	सा	तद्
चन्द्र:, माला, गज:, गृहम्, पत्रम्, मापिका, पादरक्षा, विमानम्			

६. मञ्जूषात: योग्यं पर्यायं चित्वा वाक्यानि पूरयत । (किमपि एकम्) २

१) _______नाम सत्यप्रिय: । अहं _______ । अहं वर्धानगरे _______ । मम माता _______ ।

मञ्जूषा– नीरजा, मम, वसामि, छात्र:

२) वर्षाधारा: पतन्ति । बाला: मोदेन _______ । जलप्रपाता: _______ । _______ आकाशे गर्जन्ति । _______ सागरं प्रति वहन्ति । मञ्जूषा– कृष्णमेघा:, पतन्ति, नृत्यन्ति, नद्य:

७. क्रियापदकोष्टकं पूरयत । २

	ए. व.	द्विव.	ब. व.
प्र. पु.	_______	धावत:	धावन्ति
म. पु.	धावसि	धावथ:	_______
उ. पु.	_______	_______	धावाम: